

További tervek

- Egy új „prémium szintű” szolgáltatás, amely éves előfizetési díj alapján vehető igénybe, míg az alapszolgáltatás továbbra is ingyenes.
- Az IngentaConnect honlapját alkalmassá teszik arra, hogy a könyvtárak elhelyezzék rajta saját logójukat, tájékoztató szövegeiket, amelyek utalnak arra, hogy a könyvtár ajánlja az Ingenta-Connect használatát, és fizet is érte.
- Az előfizetői munka további könnyítése.
- A keresési lehetőségek fejlesztése, a keresés korlátozása a könyvtár által előfizetett folyóiratokra.

- A COUNTER-kompatibilis használati statisztika-készítés továbbfejlesztése.
- Ügyfélszolgálat a prémium szintet használók számára ingyenes telefonszámmal és korlátlan e-mail használattal.

WRIGHT, Doug: Making the connection: the changing face of Ingenta library services. = *Interlending & Document Supply*, 32. köt. 4. sz. 2004. p. 239–241.

CHILLINGWORTH, Mark: Ingenta connects search service to payments. = *Information World Review*, 208. sz. 2004. december, p. 59./

(Viszocsek Eszter)

A könyvtárközi kölcsönzés legújabb fejleményei az Egyesült Királyságban

Az utóbbi néhány évben világszerte alapvető változások tapasztalhatók a könyvtárközi kölcsönzésben. A technológiai fejlődés és a környezeti tényezők alakulásával a könyvtárak több új modellt is kipróbáltak, miközben a szolgáltatás továbbra is egy vállalkozás.

A szolgáltatás elnevezése

A könyvtárközi kölcsönzés helyett az angol terminológia Maurice B. Line javaslatára (2003) újabban a „távoli dokumentumszolgáltatás”-t (*remote document supply* = RDS) használja.

Jogszabályok

2003. október 31-én lépett életbe az európai szerzői jogi irányelvek (*European Copyright Directive*). Ebben a legfontosabb változás, hogy különbséget kell tenni a dokumentumok kereskedelmi és nem kereskedelmi célú használata között. A végrehajtás érdekében a British Library (BL) több megoldást kínál, amelynek alapján a felhasználók és a könyvtárak el tudják dönteni a kért mű rendeltetését. Kereskedelmi célú használat esetén a BL dokumentumszolgáltató központja (BL Document Supply Centre = BLDSC) eddig is kezelte a szerzői jogdíjakat. A jövőben azonban előfordulhat, hogy a dokumentum szolgáltatója (kereskedelmi cég) nem engedi a közvetítést a BL-nek, így számos kérés nem teljesül.

A fenti jogszabállyal egy időben lépett életbe a köteles példányokat gyűjtő könyvtárakról szóló

törvény (*Legal deposit libraries act*), amely az elektronikus és a nem nyomtatott formákról is intézkedik, beleértve a weblapokat. 1911 óta ez hat könyvtárat érint, amelyek jelentős problémákkal fognak szembesülni az elektronikus dokumentumok tárolásához szükséges kapacitás, és az elérésükhöz szükséges jogi feltételek miatt.

A fentiekhez kapcsolódik az elektronikus aláírás kérdése. A vonatkozó jogszabályt 2000-ben fogadták el, a könyvtárakban azonban egyelőre alig használják. A kevés példa közé tartozik a londoni King's College, ahol az olvasó a webes katalógusban való keresés után felhasználói azonosítóját és kódját megadva feladhatja a rendelését. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy aláírta a szerzői jogi nyilatkozatot is a dokumentum nem kereskedelmi célú használatáról.

Elektronikus folyóiratok

Ez az egyetlen üzletág, ahol az áremelkedés kettőszerese volt az inflációnak. Az Elseviert különösen támadják a ScienceDirectre alkalmazott árpolitikája miatt. Ezért az Elsevier új megoldásokat keres a elektronikus folyóiratok tartalmának előfizetésére. A probléma oka az, hogy az Elsevier többet kér a folyóiratok elektronikus változatának eléréséért abban az esetben, ha az intézmény a nyomtatott változatra nem fizet elő. A nyomtatott folyóiratok lemondásakor pedig különböző büntetéseket helyeznek kilátásba. A helyzet akkor vált élesebbé, amikor az Egyesült Királyságban megkezdődtek a tárgyalások a NESLI2 projektről, amelyhez hason-

lók Európában és az USA-ban is vannak. Elsőként a Cornell Egyetem vette a bátorságot, és mondott le több száz folyóiratot. A Harvard Egyetem és mások követték a példát.

Az Egyesült Királyságban a NESLI2 keretében a JISC folyóirat-munkacsoport tevékenységének és a Content Complete ügynökség közvetítésének köszönhetően sikerült az Elsevierrel megállapodni. Ez idő tájt a JISC 150 ezer fontot ajánlott fel a kiadóknak, hogy bátorítsa őket folyóirataik szabadon történő hozzáférhetővé tételében. Ennek a megoldásnak a lényege, hogy a folyóiratcikk közétételét kell megfizetni, és nem a folyóiratot előfizetni. Működését az biztosítja, hogy a Kutatási Tanács akkor finanszírozza a kutatómunkát, ha annak eredményeit egy nyílt hozzáférésű folyóiratban vagy archívumban publikálják.

Több cikk is foglalkozik azzal, hogy a távoli dokumentumszolgáltatás nem fenyegeti a folyóiratok előfizetését. Ellenkezőleg, egy, az *Ingenta Institute*-ban készült tanulmány szerint az előfizetők többet rendeltek a rendelkezésükre álló folyóiratokból, mint azok, akik nem fizettek elő ugyan ezekre. Ennek számos oka lehet, például hiányzó számok, sérült cikkek pótlása, de az biztos, hogy a dokumentumszolgáltatás nem helyettesítheti az előfizetést. Ha a jövőben a „fogd és vidd” („pick and choose”) modell terjedne el, akkor valószínűleg a könyvtárak a magfolyóiratokra fognak előfizetni, és a határterületeken a dokumentumszolgáltatást fogják igénybe venni. Még 2003 karácsonya előtt az angol alsóház közzétette, hogy a Tudományos és Műszaki Bizottság is foglalkozik a tudományos publikálás, a szabadon hozzáférhető folyóiratok stb. kérdéseivel.

A BLDSC válasza az új fejleményekre

A piacok átalakulása

Nagy különbség tapasztalható azok között a felhasználók között, amelyeket a BL kiszolgál. Egyrészt a külföldi könyvtárakból érkező kérések teljesítése nyereségesebb, másrészt a BL az egyedi felhasználók számára is nyitottá vált. A Nemzeti Könyvvizsgáló Hivatal (National Audit Office) három területen vizsgálja, hogy pénzükért megfelelő értéket kapnak-e a fogyasztók („value for money”). Ezek egyike a dokumentumszolgáltatás.

Új technológia

2003-ban üzembe helyezték a *Relais International* rendszerét, amely a másolatok szkennelésétől an-

nak biztonságos eljuttatásáig felügyeli a folyamatot. A kért cikk a BL egyik szerverére kerül, ennek címét a megrendelővel e-mailen közlik. Az Adobe eBook Reader rendszerrel összekapcsolt technológia nem engedi a felhasználónak sem a többszöri nyomtatást, sem a kért cikk e-mailen történő továbbítását. Ez a megoldás megnyugtató a kiadók számára is, amit bizonyít, hogy az Elsevier az elsők között volt, amelyek elfogadták. A korábbi „szerzői jogdíj fizetési” (copyright fee paid) szolgáltatást inkább a kereskedelmi könyvtárak veszik igénybe. Az új, 2003 végén indított „biztonságos elektronikus szolgáltatás” (secure electronic delivery = SED) számos előjogot ígér a könyvtáraknak. Érdekes lesz megfigyelni, hogy a könyvtárak milyen gyorsan továbbítják a cikkeket a megrendelőknek (a nélkül a hiányérzet nélkül, hogy nem elsőként olvassák), és milyen gyorsan állnak át a felhasználók az Acrobat 6 rendszerre, és aktiválják annak digitális jogkezelő (digital rights management = DRM) modulját.

A jövő

Rendszerek

- A tervek szerint a SUNCAT országos folyóirat-katalógus elsősorban a nyomtatott folyóiratokra összpontosít, de az elektronikus folyóiratokat is tartalmazni fogja. Segítségével a felhasználók és a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó munkatársak meg fogják tudni találni az egyes folyóiratok lelőhelyét, a projektben részt vevő könyvtárak pedig jó minőségű rekordokat tudnak letölteni. A SUNCAT-ben helye lesz a könyvtárközi kölcsönzésnek is, a Docusend JISC-projekten keresztül. Ez a projekt 2004 októberéig tart, eredményeitől – az eredeti célkitűzéssel szemben – a koncepció helyességének bizonyítását várják, a működő rendszer még várat magára.
- Ez a késlekedés visszaveti a LAMDA szolgáltatást is, mivel ezt is a Docusend alkalmazásával tervezték. Felhasználói hűségesekek maradtak, pedig valamikori vonzerejét (küldés az Ariel segítségével és az olcsóság) elvesztette a BLDSC-ben végbement változások miatt. E miatt a két ok miatt a LAMDA jövője bizonytalannak látszik.
- Több rendszert is érint az ISO ILL protokoll. A kereskedelmi dokumentumszolgáltatóknál egyelőre nem tapasztalható az alkalmazása, míg a könyvtári rendszerekbe (OCLC, RLG) már adaptálták. Közülük is kiemelkedik az essexi könyvtárakban alkalmazott ISO ILL-kompatibilis VDX rendszer.
- Említésre méltó még az OCLC PICA rendszer, amelyet a V3.Web alapján fejlesztettek, valamint

a Lancasteri Egyetem ILLOS rendszere, amelynek új generációja 2005-ben várható.

Infrastruktúra

2003-ban két tanulmány is foglalkozott a kutatások ellátásával az Egyesült Királyságban. Bár mindkettő elsősorban a felsőoktatást vizsgálta, tanulságos a többi szektor számára is. A kutatást támogató könyvtári csoport (*Research Support Libraries Group* = *RSLG*) egy kutatókönyvtári hálózat létrehozását javasolta, különös hangsúlyt helyezve a dokumentumszolgáltatásra, és ebben a BL szerepére. A tanulmány kiemeli, hogy a kutatók számára szükséges dokumentumok (elsősorban folyóiratcikkek) viszonylag gyors beszerzése, és az intézeti könyvtárban nem található monográfiák vagy más nyomtatott anyagok kölcsönzése fontos részei a kutatási információknak. Ezért az ajánlások két fő pontja:

- Meg kell találni a módját, hogy a British Library, a Walesi Nemzeti Könyvtár és a Skót Nemzeti Könyvtár egészséges finanszírozása biztosítva legyen, a nemzeti gyűjteményeket gondozni tudják, a nyomtatott és elektronikus másolatok terjedelmét és árát tekintve lépést tudjanak tartani a fejlődéssel.
- Meg kell találni a módját, hogy pénzügyileg biztosítani lehessen a BL dokumentumszolgáltató és könyvtárközi tevékenységének folyamatos életképességét.

A monográfiák kölcsönzésével foglalkozik az Egyetemi Tudományos Kutatókönyvtárak Konzorciuma (*Consortium of University Research Library* = *CURL*) egy tanulmánya is. Két CURL projekt eredményeire épül, célja ajánlások kidolgozása a monográfiák könyvtárközi kölcsönzéséhez szükséges infrastruktúrára és üzleti modellre a felsőoktatási kutatók számára a következő tíz évre. Ez a tanulmány is kiemeli a BLDSC fontosságát és központi szerepét. Hat olyan kritériumot határoz meg, amelyeket jövőben minden rendszernek teljesítenie kell, ezekhez kilenc lehetséges megoldást ajánl. Ezek egyike a „BLDSC Plus”, amely meg-

őrízve a BLDSC jelenlegi helyzetét és hagyományait, a felsőoktatási könyvtárakkal alakítandó konzorciumot tartalmazza.

Napi probléma: a küldemények továbbítása

Ha a jövőben a könyvtárközi kölcsönzésben a fő hangsúly a monográfiákra kerül, még nagyobb jelentősége lesz ezek eljuttatásának a megrendelő könyvtárba. Az Egyesült Királyságban rémtörténeteket mesélnek a különböző, e célra igénybe vett futárszolgálatokról. A távoktatás terjedésével egyre inkább előtérbe kerül, hogy a könyveket közvetlenül az olvasó címére küldjék. A CURL-tanulmány egyik ajánlása is erre keres megoldást.

Következtetések

A gyorsan változó világban, amikor

- az elektronikus cikkek csak rögzítést jelentenek, és az elektronikus folyóiratok bekerülnek más médiákba, a cikkeket mégiscsak nyomtatott folyóiratokba szerkesztik;
- a folyóiratcsomagok előfizetése gyakran a nyomtatott változathoz kötött;
- a nyílt archívumok száma nő, de ezek inkább intézményi kezdeményezések, mint tematikus gyűjtemények;
- a BLDSC-nek a monográfiák kölcsönzésében lévő monopóliuma a BLDSC Plus körre bővül;
- az ISO ILL protokollt világszerte használják;
- a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó könyvtárosokat a végfelhasználók nem tudják helyettesíteni;

fokozottan figyelemmel kell kísérni az újabb fejleményeket.

/PROWSE, Stephen: Recent developments in remote document supply in the UK. = *Interlending & Document Supply*, 32. köt. 2. sz. 2004. p. 103–108./

(Viszocsek Eszter)

Digitális könyvtárak, digitális dokumentumok, felhasználók és a jövőkép

A nagy látnok és könyvtáros, S. R. Ranganathan fontos feladatot bízott ránk, nevezetesen a könyvtártudomány öt törvényét, amelyeket 1931-ben tett közzé:

- A könyv használatra való.
- Minden olvasónak meg kell találnia a könyvét.
- Minden könyvnek meg kell találnia olvasóját.